

УДК [130.2:316.28]:37.013.73

М.В. ТРИНЯК

ОСВІТНІЙ ВИМІР ІНТЕРКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Триняк Майя Вікторівна – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Стаття присвячена дослідженню тенденцій розгортання інтеркультурної комунікації та їхніх модифікацій в освіті. Доведено, що основними з них є конституювання її нових тематичних просторів, зростання контекстуального впливу, ускладнення герменевтичних процедур розкриття культурних смислів в інтеркультурних повідомленнях, які потребують подвійної герменевтики, а також розширення її метаантропологічної функціональності як чинника становлення нового рівня цілісності людства і ствердження нових форм солідарності засобами освіти і виховання.

Ключові слова: інтеркультурна комунікація, освітній вимір, герменевтична процедура, освіта, виховання.

Статья посвящена исследованию тенденций разворачивания интеркультурной коммуникации и их модификаций в образовании. Доказано, что основными из них есть конструирование ее новых тематических полей, повышение контекстуального влияния, усложнение герменевтических процедур раскрытия культурных смыслов в интеркультурных сообщениях, которые требуют удвоенной герменевтики, а также расширение ее метаантропологической функциональности как фактора становления нового уровня целостности человечества и утверждения новых форм солидарности способами образования и воспитания.

Ключевые слова: интеркультурная коммуникация, образовательное измерение, герменевтическая процедура, образование, воспитание

The article is devoted to the intercultural communication spreading tendencies and its modifications in education investigation. It is proved that the main of them are: the construction of its new thematic fields, contextual influence increasing, hermenevtic procedures complication of cultural senses discovering in the intercultural messages, which demand double hermenevtic, and also its meta anthropological wideness as the factor of new level of human integrity development and new forms of solidarity affirmation by the ways of education.

Key words: intercultural communication, educational measure, hermenevtic procedure, education.

© М.В. Триняк, 2012

Постановка проблеми. Конституювання світового суспільства, контури якого останніми роками стають все більш чіткими, змушують ставити питання і висувати гіпотези, яким буде його освітній профіль. Усе це актуалізує філософське дослідження освітнього виміру інтеркультурної комунікації, що дозволяє вийти за горизонти спеціалізованих педагогічних та повсякденних інтеркультурних практик і розглянути інтеркультурну комунікацію в освіті на рівні теоретичного узагальнення та здійснити філософсько-освітні розвідки у площині фактичності і контрфактичності. Діалог і навіть полілог культур в освітньому просторі підпорядковані масштабному завданню збереження досягнень людської цивілізації як на планетарному, так і на національному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед праць, присвячених цій проблематиці, передусім слід згадати дослідження К. Леггеві, О. Маркварда, А. Тремля, Г.Шельскі, К. Ясперса та ін. Особливе значення для цього дослідження мають теоретичні здобутки лінгвістики, культурології, історичної соціології, культурно-історичної психології та етнопсихології, особливо праці В. Біблера, Л.Виготського, Н.Еліаса, Р.Козеллека, М.Коула, В.Павленка, В.Пазенка, Ю.Сорокіна, С.Тагліна, Є.Тарасова та ін.

Мета дослідження. Визначення освітнього виміру інтеркультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освітній аспект інтеркультурної комунікації набуває все більшого значення у глобалізованому світі,

але у сучасних стратегіях освіти і виховання значущість такої комунікації недооцінюється. Між тим, інтеркультурна комунікація взагалі і освітня зокрема виникають і підтримуються у життєвому світі людини. Цим пояснюється домінування природної настанови у її розгляді. Вона досліджується переважно на фактологічному матеріалі як фактичних зустрічей з іншими культурами. Через це інтеркультурна освітня комунікація описується фрагментарно на підставі контекстуальної епістемології, а її основні смисли перестають бути прозорими, спричиняючи конфлікти інтерпретацій у тематичному полі сучасної філософії освіти, соціальної філософії, філософії політики і культурології. Такі проблеми виникають переважно у тій ситуації, коли відбувається взаємодія різних або значно віддалених у часі культур, стикається різний життєвий досвід індивідів, відбувається несумісність переконань та різних точок зору відносно одного й того ж питання та ін. Щоб подолати ці методологічні та епістемологічні складності, необхідно здійснити герменевтичний аналіз змісту інтеркультурної комунікації як культурної практики, виявити її методологічно значущі семантики, за допомогою яких здійснюється самопис і визначається саморозуміння освітніх і виховних процесів, ініційованих соціальними запитами мультикультуралізму.

Герменевтичний аналіз інтеркультурної комунікації вказує на необхідність визначення тих змістів, які забезпечують її передрозуміння. Як зазначає С.Кошарний: «Певним чином зафіксова-

ні й узгодженні значення (предметні смисли) підлягають розпізнанню, засвоєнню й відтворенню інтерпретатором у їхній первісній суті за допомогою певного роду мислительної діяльності, основоположною операцією якої виступає розуміння» [3, с. 11]. Саме герменевтика ситуації інтеркультурності дозволяє подолати фрагментарність. Схема герменевтичного кола, за якою розуміння частин є можливим лише на основі попереднього розуміння цілого, а ціле, в свою чергу, передбачає розуміння частин, показує значущість контекстуального аналізу для розуміння в цілому смислу і предметної спрямованості комунікації як такої. Адже культура є контекстом, який допомагає нам зрозуміти окремі конкретні прояви іншої культури. Водночас вона є тим цілим, до якого крок за кроком наближаються учасники інтеркультурної комунікації. Визначаючи значущість герменевтичного аналізу для розуміння процесу досягнення порозуміння між представниками різних культур, німецький дослідник К.Гертц підкреслює, що «культура є самовитканою тканиною значень, у яку вплетена людина» [7, с. 9]. Інакше кажучи, кожен конкретний індивід перебуває у нерозривній єдності зі світом культури. Через це необхідність розгляду смислів інтеркультурного діалогу під кутом їхньої культурно-антропологічної функціональності обумовлена тим, що у суспільстві комунікація виконує передусім інтегративно-розрізнявальну функцію. А.Гюфрон відносить її до звичаєвої комунікації, автотопеїс якої дозволяє застосовувати її можливості в освіті [1, с. 46].

Індуктивна культурна антропологія, в рамках якої звичайно розшифровуються змісти інтеркультурної комунікації, саме завдяки герменевтичному методу, здатна виводити факти і спостереження на рівень узагальнень. Нагадаємо, що ані наявну культуру, ані її реконструкції неможливо осягнути поза межами культурних комунікацій, де тематизуються проблеми, генеруються смисли, визначаються перспективи існування тих чи інших культур, виходячи за рамки їхньої безпосередньої даності. Культурна комунікація є процесом створення й передачі комплексу психологічних, морально-етичних, естетичних аспектів взаємодії різних культур та етносів, які мають все більш виражену тенденцію до продовження свого культурного простору. Власне культурна ідентичність в тих умовах, коли «кожен поділяє свій життєвий простір з іншими людьми, маючи стосунки (іноді дружні, іноді ворожі) щонайменш із сусідом» [2, с. 21], потребує конкретизації й перегляду. Так, проблема збереження культури етносу у парадоксальний спосіб потребує герменевтичного аналізу всіх припустимо можливих інтеркультурних комунікацій.

Герменевтичний аналіз інтеркультурної комунікації, як слушно зауважує Ертельт-Фіт, завжди здійснюється на основі міждисциплінарних синтезів, забезпечуючи її розуміння як цілого [6, с. 49]. Але щоб здійснити процедуру дивергенції і наступної конвергенції смислів, необхідної для виходу за межі окресленого вище герменевтичного кола, необхідно провести семантичний аналіз ін-

теркультурної комунікації принаймні на формальному рівні, щоб з'ясувати у подальшому логіку генерування смислів у процесі її здійснення. Такий аналіз є принципово необхідний на рівні рефлексії, адже тут відбувається інтеркультурна комунікація між дослідниками реалій різних культур, які разом структурують спільний предмет дослідження. Тут виникають лінгвістичні складнощі, які можна назвати складнощами перекладу або ж проблемами створення спільного транскультурного тексту, а також можливості посилання на прецедентний текст. Потреба посилання на такі тексти виникає через те, що, як слушно зауважує З. Ламнек, герменевтика передбачає існування тексту на спільній мові учасників інтеркультурної комунікації та існування або створення мінімуму спільного досвіду, але «така спільність реально утворюється за умов наявності певної бікультурності та білінгвізму дослідників» [9, с. 83]. Але свідоме використання цього потенціалу також вимагає конвенціонального узгодження семантик, які торкаються формального боку інтеркультурної комунікації.

Саме тому уточнення семантик інтеркультурної освітньої комунікації з метою розкриття її евристичного потенціалу є надзвичайно важливим у роботі методологічних стратегій її дослідження.

Передусім вкажемо на парадокс у визначенні семантики інтеркультурності як атрибутивної характеристики освітніх практик. Так, з одного боку, «інтеркультурність є надзвичайно широким поняттям з досить розмитою семантикою», а з іншого – серед освітніх філософів і педагогів, принаймні у західно-європейському просторі, існує «певне передрозуміння і консенсус щодо цього поняття» [8, с. 199].

Вже це вказує на те, що освітня інтеркультурна комунікація є однією з актуальних тем сучасного філософсько-освітнього дискурсу, який дозволив описати теоретичне поле і сфери практичного застосування інтеркультурних освітніх практик, припускаючи існування спільної семантики інтеркультурних освітніх і виховних практик у єдиному тематичному полі. Дискурс мультикультурної освіти, який на Україні має свої історичні передумови і витоки, набуває особливої ваги в умовах глобалізації. У цьому зв'язку важливо вказати на методологічне значення конструкту «мультикультурне суспільство», що стає своєрідною фоновою характеристикою усіх семантик інтеркультурної комунікації. Визначаючи семантику інтеркультурної комунікації через відповідні освітні, культурні і соціальні практики, треба зазначити, що вона розділяється на тематичні підрозділи, які водночас є дослідницькими завданнями як для освітніх філософів, так і для педагогів-теоретиків. Найбільш важливими серед них є такі :

- уточнення дефініцій, висування і спростування концепцій інтеркультурного виховання, які визначають в останні десятиліття фахові дискусії;
- виявлення проблем, обумовлених віддаленістю теоретиків інтеркультурного виховання від практики та ігнорування практиками теорії [8, с.200].

Саме філософська рефлексія над складно струк-

турованою інтеркультурною освітньою комунікацією обумовила парадигмальні зрушення у західноєвропейській інтеркультурній педагогіці, яка упродовж довгого часу не виходила на межі контекстуальної епістемології, але з домаганнями на завершеному метатеорію освіти у добу глобалізації. Так, від вузькоспеціалізованої педагогіки для іноземців вона вже у 80-х рр. XX століття перейшла до більш широкого саморозуміння – до педагогіки мультикультурного суспільства, а також до субкультурної педагогіки.

У формальному плані для визначення логіки розгортання і розуміння інтеркультурної освітньої комунікації треба відрізнити оптику двох дослідницьких позицій. Вони мають принципове значення для її самоопису і саморозуміння. На це зокрема вказують німецька дослідниця М. Рай фон Альмен: «Той, хто говорить про «інтеркультурне», наголошуючи на префіксі «інтер», неодмінно зосереджується на взаємодії, на обміні, подоланні меж, взаємності, об'єктивній солідарності; наголошуючи ж на понятті «культура», він має на увазі визнання цінностей, способу життя та його символізації, на які спираються люди як індивіди і суспільства, у визначенні своїх зв'язків з іншими, у своєму світосприйнятті, тут підкреслюється значущість культури, способів її функціонування, визнання її особливостей, відмінностей, а також визнання взаємовідносин між багатоманітними реєстрами у рамках однієї культури, а також між різними культурами» [10, с. 48]. Але врахування розташування акцентів в аналізі семантики атрибуту «інтеркультурне» в свою чергу потребує подальших уточнень. К.-Г. Діккоп зауважує щодо цього: «Поняття «інтеркультурне» криє у собі багато складнощів у розумінні. Що тут означає «інтер»? Чи мається тут на увазі, що між двома або кількома культурами виховання виконує функцію опосередкування взаєморозуміння і сприяння толерантності? Або ж слово «інтер» означає, що між двома або кількома культурами існують спільності, які виникають і розвиваються на основі виховання. Тоді інтеркультурне виховання націлене передусім не на формування толерантності, а переслідує за мету солідарну згуртованість. Або ж слово «інтер» вказує на те, що виховання ґрунтується на спільному для всіх культур фундаменті? Тоді виховання взагалі не потребує обґрунтування своїх засад, а культурні відмінності відтак не мають ніякого значення» [5, с. 57]. Після розпаду СРСР на всьому пострадянському просторі збереглася своєрідна герменевтична упередженість щодо вживання префіксу «інтер-», латинізований варіант замінюється на українське «між-». Тим самим історична пам'ять чинить опір тоталітарним практикам так званого «інтернаціоналізму». Але наукова транскультурна комунікація вимагає консенсусної угоди щодо категоріального апарату досліджень. Виходячи з цього і зважаючи на євроінтеграційні зусилля України в галузі освіти й культури, у цій праці перевага віддається словоутворенням з префіксом «інтер-».

Розгляд інтеркультурної комунікації з позицій онтоантропології притаманний не тільки постмарксистським філософсько-освітнім конструкторам, а й

її екзистенціальним та психоаналітичним концептуалізаціям. Вони обумовлюють логіку трансформації західної інтеркультурної педагогіки у 90-х рр., яка застосовує альтернативні семантики, позиціонує себе то як «педагогіка зустрічі», то як «педагогіка конфлікту» [8, с. 211]. До таких побудов можна також віднести реанімацію ідеї і практики культуртрегерства на пострадянському просторі. Введення до логіко-семантичного поля інтеркультурної комунікації, обтяженого досвідом місіонерства, поняття культуртрегера (нім. Kulturträger) руйнує її діалоговий характер. Адже культуртрегеру із самого початку відводиться вища соціальна і культурна позиція, ніж у тих, хто сприймає його культурні послання. Діалог культуртрегера з неосвіченими масами чи з варварами не припускає дотримання симетричності, через це інтеркультурна комунікація, що виникає на цьому ґрунті, має більш-менш виражений репресивний характер. Рольова реальність культуртрегера передбачає накопичувально-повчальний тип комунікації. Це обумовлено тим, що місія культуртрегера передусім спрямована на усунення самої можливості інтеркультурності, а транскультурність розуміється на зразок монокультурності, сформованої засобами міметичної раціональності. Через це культуртрегерство означатиме кінець інтеркультурної комунікації, бо провокує самоствердження культурного нарцисизму, а не досягнення розуміння або обміну культурними смислами. Адже культурний нарцисизм, який посилюється через практики культуртрегерства, не припускає навіть можливості інтеркультурної комунікації, позбавленої панування, не говорячи вже про її освітні модифікації [11, с. 115-116]. Семантика культурного нарцисизму формується не у структурно-логічному полі інтеркультурної комунікації, а в тематичному полі влади і панування, стверджуючи практики демонстративної агресивної поведінки без домагання на розуміння.

Безперспективність культурного нарцисизму у добу глобалізації не викликає жодного сумніву, але варто зауважити, що за певних обставин він стає каналом, через який до інтеркультурної комунікації починає потрапляти семантика аксіологічного та онтологічного нігілізму. Це особливо торкається стратегій сучасного світоглядного виховання. Щоб запобігти укоріненню нігілізму у світоглядній культурі сучасної людини, сучасна інтеркультурна освітня комунікація включає у дію те, що Луман називав «іmunною системою» соціальних систем – селекцію її семантик та смислів, віддаючи при цьому пріоритет семантиці так званої «старої Європи» [8, с. 893]. Усе це супроводжується вимогою деонтологізації інтеркультурної комунікації. Як системно-теоретичний, так і філософсько-антропологічний підходи до розгляду її потенціалу, закованому у певних семантиках, висувають на передній план проблему сумісностей культур як певних способів життя, цінностей, зразків поведінки тощо.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що інтеркультурна освітня комунікація постійно розширює свої смислові обрії, здійснюючи герменевтично прояснений опис, самопис і самоспостереження

своїх теоретичних і методологічних пропозицій. Таким чином, інтеркультурна комунікація як така містить у собі потужний освітній потенціал, бо є способом активного засвоєння як іншої культури, так і навчанням комунікативним технікам діалогу між культурами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гофрон А. Філософсько-комунікативні аспекти освіти / А. Гофрон // Філософія освіти №1(3), 2006. – С. 43 – 53.
2. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика / Г.-Г. Гадамер. – К. : Юніверс, 2001. – 288 с.
3. Кравченко В. В. Битва за Харківський університет / В. В. Кравченко // Агора. Україна в європейському контексті. – Вип. 5. – К.: Стило, 2007, С. 82–91.
4. Култаєва М. Д. Контури європейського громадянського суспільства і українська реальність / М. Д. Култаєва // Цінності громадянського суспільства і моральний вибір: український досвід. – К. : ЕТНА-1. – 2006. – С. 143–151.
5. Dilthey W. Pädagogik / Dilthey W. Gesammelte Schriften / IX Bd / W. Dilthey. – Stuttgart: Klett. 1960. – S. 8–26.
6. Feldkeller A. Theologie und Religion / Andreas Feldkeller [Hrsg.] Eine Wissenschaft in ihren Sinnzusammenhang / Feldkeller Andreas / -Leipzig: Reclam. 2002. – 234 S.
7. Geier Jens, Ness Klaus, Muzaffer Rerik. Die Bundesrepublik Deutschland auf dem Weg in die multikulturelle Gesellschaft // Vielfalt in Einheit: auf dem Weg in die multikulturelle Gesellschaft / Hrsg. Jens Geier / - Marburg: Schüren. 1991. – S. 13 – 69.
8. Gosmann Klaus, Schröder Hennig. Auf den Spuren des Comenius. Texte zu Leben, Werk und Wirkung. -Göttingen: Rupprecht & Vandenhöck, 1992. – 458 S.
9. Liessmann K. P. Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft / Konrad Paul. Liessmann. – Wien : Paul Zsolnae Verlag, 2006. – 175 S.
10. Rey von Almen. Rey von Almen Micheline. Interkulturalism. Holzwege und Herausforderung // Reich Hans H., Witek Fritz [Hrsg]: Migration –Bildungspolitik- Pädagogik. -Essen-Landau: Alfa. 1984. – S.47 – 56.
11. Waldenfels B. Schattenrisse der Moral / Waldenfels B. – Frankfurt am Main: Suhrkamp. 2006. – 354 S.